

THE MOTIF OF THE DOUBLE PARENTS AND MAGICAL ADOPTION IN TRADITIONAL ROMANIAN CULTURE

Gabriela-Mariana LUCA

“Victor Babes” University of Medicine and Pharmacy Timisoara

Abstract: Invoking the motif of the two mothers, an archetype come across in several cultures, placed at the base of numerous collective representations (Jung), we are actually invoking the motif of the double origin of the human being, half terrestrial, half divine. We propose a critical analysis of the mystery of the double birth and of magical adoptions, emphasizing the symbolism of bears and wolves in the Romanian traditions found in the cultural European circuit. The wolf, a totem animal of the Dacians- eponym which originates from the Phrygian name "daos" (Eliade), alongside the bear, a mythological character, both chthonian and Uranian (Apolzan), are amongst the most respected "adoptive parents", invested with truly magical-therapeutically attributes in traditional practices. The Romanian term for "godfather" ("nas") itself, derived from the Latin "nonnus", tied to "nuptiae" (night), and further to "noces" (wedding), connects with a first association of a totemic nature: "his son/the son of".

Keywords: magical adoption, bear, wolf, therapy, anthropology

Argument

Străvechii întâlniri a iernii cu primăvara, sărbătorită prin purificarea cu apă și foc, îi corespunde creștina sărbătoare a Întâmpinării Domnului, *Stretenia*, consacrată primirii pruncului Iisus de către bătrânul evlavios Simeon la templul din Ierusalim (02.02/15.02). Termenul provine din slavona veche „vstrecea” și înseamnă întâlnire, întâmpinare. În credințele populare, sărbătoarea simbolizează o divinitate mitică, deosebit de capricioasă și schimbătoare, foarte asemănătoare cu baba Dochia care, după firea ei contradictorie, poate schimba vremea la început de februarie. Ziua este temută și respectată în popor, în special pentru ca fiarele sălbatice, mai cu seamă ursul și lupul, cuplul de prădători cel mai celebru din întreaga mitologie europeană (Bobbe, 2002), să nu atace gospodăria.

Tulburătoarea asemănare a ursului cu omul, între care există deosebiri doar de ordin cultural: „ursu-i ca ș-un om; el își face căsuța ca omul și își aduce de toate; numai cât atâta că n-are foc” (Voronca, 2008, p. 273), polaritatea sa simbolică, precum și strania ambivalență a lupului care „jalonează între leagăn și mormânt întreaga existență a omului” (Ghinoiu, 1988, p. 84) fac din cele două animale ale codrului personaje mitologice ce se bucură de un loc aparte în memoria colectivă, prețuiți uneori ca strămoși mitici alteleori ca *părinți adoptivi*.

Motivul nașterii duble a ființei umane are o generoasă răspândire în istoria culturilor și a mentalităților și se află la baza multor mistere, inclusiv creștinismul. În liturgiile romane, fântânile baptismale se numesc *uterus eclasiae*, iar binecuvântarea apei de botez, în ziua numită *sabatum sanctum*, s-a păstrat și în zilele noastră, practicându-se în sâmbăta dinaintea Paștilor, zi de prag, de trecere între lumi, zi sfântă. „Reprezentarea unei a doua nașteri are o largă răspândire spațială și temporală. La începuturile medicinei ea apărea ca un mijloc magic de vindecare; în multe religii ea constituie experiență mistică iar în filozofia naturii din evul mediu, ideea centrală; *last not least* mulți copii, dar și unii adulți, cred că părinții lor nu le sunt decât părinți adoptivi cărora le-au fost încredințați” (Jung, 1994, p. 25). Pe baza acestui motiv al părinților dubli, copii de astăzi, spune Jung, în loc de zâne bune ori rele, răspunzătoare de adopțiile magice din basmele tuturor popoarelor europene, au astăzi un al

doilea rând de părinți, pe lângă cei naturali, care funcționează în primul rând ca protectori spirituali: în germana elvețiană, *Gotti /Gotte*, în engleză, *godfather / godmather*, în limba franceză *commère /compère* (cel care ține un prunc deasupra cristelniței, fapt ce creează între cei doi legătura de ordin spiritual), corespunzător românescului *cumătru/ cumătră*. Prin extensie, același nume este dat animalelor cu care omul are relații subtile.

Termenul românesc de *naș*, provenit din latinescul *nonnus*, este foarte legat de cuvântul *nuptie* (noapte), din care s-a format *noces* (nunta). Coborând în noaptea timpurilor, putem răzbate până la primele asocieri de natură totemică: *fiul lui*¹...

Fiul ursului, fiul lupului

Simion Florea Marian atrage atenția asupra unui episod foarte important „al miciei copilării: vânzarea copilului bolnav. Când un copil era bolnav, familia acestuia îl vindea simbolic unui alt cuplu sau unei alte femei ai cărei copii erau zdraveni, sănătoși. Ritualul presupunea și schimbarea numelui, cu credința că, strigându-l altfel, *Diavolul* va pierde urma pruncului și acesta va putea scăpa mai lesne de boală. Numele cele mai folosite în astfel de situații erau: Ursu, Ursache, Ursa, Lupu, Lupușor și derivate ale acestora.

Invocarea ursului în calitate de binefăcător cu puteri magice, apotropaice, trimite și la alte obiceiuri practicate la naștere ori în frageda copilărie. De exemplu, copilului mic în vârstă de până la un an, pentru a-l întări în fața predicțiilor ursitoarelor, i se dădea să mănânce o linguriță cu grăsime de urs. În Țara Hațegului, o moașă ungea trupul copilășului cu grăsime de urs spre a-l face un om puternic, notează Lucia Apolzan. Prezența măștii de urs în unele obiceiuri de iarnă și funerare sau în medicina populară sunt argumente care susțin ipoteza existenței unei divinități antice dace *ascunse* în piele de urs, pe care românii au venerat-o până la începutul secolului XX. Mitologia ursului însumează o divinitate purtătoare a două amprente diametral opuse: chthoniană și uraniană. Ursul, ca zeu al pădurilor și munților, împlinește practici chthoniene (se retrage în vizuină peste iarnă și se trezește odată cu natura, în prag de primăvară) și, din punct de vedere astral, dovedește abile calități uraniene, fiind socotit un bun cunoscător al semnelor cerești. În tradițiile românești, Moș Martin, potrivit etnologilor noștri, este mai curând necesar decât periculos, este mai degrabă om decât animal, influențează ursitoarele, copii bolnavi de felurite spaime pot fi afumați cu păr ars de urs și vindecați, iar calitățile sale de *kinetoterapeut* sunt binecunoscute, *călcatul ursului* pe spinarea celui cu dureri de spate fiind un leac popular foarte apreciat din cele mai vechi timpuri. „Într-un anume sens, s-ar putea spune că animalul acesta este gândit, în cultura populară, ca un fel de etapă pre-umană, ca o ipostază sălbatică a omului de azi. De aceea, ursul nu numai că *seamănă cu omul*, cum susțin numeroase atestări folclorice (vezi I. Mușlea, *Ov. Bârlea*, 1970, p. 282), dar și *fură femei și trăiește cu ele*” (Coman, 1996, p. 142). Credințele și practicile construite pe caracterul său sacru amintesc permanent de fenomenele sincretice comune mitologiilor antice.

¹ “nun (núni), s.m. – Naș de nuntă. – Mr., megl. nun. Lat. nonnus (Pușcariu 1207; Meyer-Lübke, Mitt. Wien, 5; REW 5817), cf. alb. nun (Philippide, II, 649), ngr. vouvός „naș”, v. sard. nonnu „naș” (Atzori 246), apul. nunnu „naș”, it. nonno „bunic”. Der. din ngr. (Cihac, II, 679; Roesler 573) e mai puțin probabilă. Der. nună, s.f. (nașă de nuntă); nunească, s.f. (dans tipic de nuntă); nunaș, s.m. (Trans., Banat, naș de nuntă); nănaș, s.m. (naș de nuntă), alterare a cuvântului anterior; naș, s.m. (persoană care cunună sau botează); abreviere a cuvântului anterior (Pușcariu, 1207; Pușcariu, *Donum natalicium Schrijver, Utrech* 1929, 432; împotriva Densușianu, GS, V, 186, dar fără argumente convingătoare); nașe, s.f. (soția nașului; femeie care cunună sau botează); nășească, s.f. (dans); năși, vb. (a fi naș sau nașă); nășit, s.n. (actul de a fi naș(ă)). Naș circulă în Vechiul Regat, restul preferă forma nănaș (ALR, I, 216). – Din rom. provine mag. nanás (Edelspacher 20); rut. nanaško (Candrea, *Elemente*, 408); bg. nunko (Capidan, *Raporturile*, 233)”.

Pe teritoriul României, au fost găsite oase de urs, datate 100.000-35.000 i. H., ce păreau aranjate după o practică rituală, ca un fel de ofrandă adusă regelui animalelor, cu scopul de a-i câștiga bunăvoința și de a obține ajutor la vânătoare. Și în celelalte culturi europene, ursul este socotit un simbol al forțelor divine. După Wilhelm Schmidt, omul arhaic european oferea divinității creier și măduvă de urs, părțile socotite ca fiind cele mai bune, sursa vieții animalului. Sufletul animalului sacrificat se reunea cu cel al părinților săi și intra astfel pe tărâmul său spiritual, în constelația Ursa Mare.

Ursa Mare este o constelație circumpolară pentru observatorii situați mai jos de 41° latitudine nordică și care pare să nu meargă niciodată la culcare. În limba greacă, cuvântul corespunzător pentru urs este *arktos*, același termen care le desemnează pe însoțitoarele lui Artemis (Konig, 2001). Deosebit de interesant este faptul că aproape în toate limbile, grupul celor șapte stele strălucitoare, fără să existe cea mai mică asemănare cu un urs în forma desenată de dispunerea lor, poartă același nume. Mai mult, la originea numelui unor localități europene importante, explică Karl Konig, pare să fie același concept. Radicalul *bar* există în numele orașelor: Berna, Berlin, Berenbourg etc.. Thurman chiar insistă asupra faptului că seria Bar, Boar, Byorn poate fi strâns legată de suedezul *Barn*, termen care înseamnă *copil*, dar și AB-Ra, cu înțelesul de *soare absent*, adică *nord*. Orașul Berna se mândrește și cu o fântână a urșilor. Motivul trimite la grota/coliba din basmul Hansel și Gretel sau, în varianta franceză, Jeannot și Margot, unul dintre cele mai cunoscute dintre toate basmele copilăriei. Cei doi frățiori, frate și soră, lăsați în pădure de părinții naturali, pierduți și deveniți apoi captivii unei vrăjitoare antropofage au impresionat generații întregi de copii. În Carpați respectul pentru acest animal este atât de mare, recunoaște autorul, încât oamenii nici nu-i rostesc numele. Atunci când vorbesc despre el, se adresează folosind apelativele *cumătru ori moș*. Tot în radicalul *bar/ber* își au originea cuvintele germane *geburt* (*naștere*) și *geben* (*a da naștere, a aduce pe lume*). În acest context, Arkas, fiul ursoaicei Callisto, în unele mituri, fiul zeiței Artemis în vremea în care ea însăși era ursoaică, este un nume ce trimite la unul din popoarele Atlantidei, acadienii, cei care i-au întâlnit pe ultimii supraviețuitori hiperboreeni.

Două sunt piste urmate în această lectură a adopțiilor magice de acest tip:

1. Forța și ritualul simpatetic destinat vânătorii “osuarile nu sunt decât expresia intenționalității magico-religioase, înhumările cu capetele orientate spre est și privirea orientată spre vest marcau intenția de a lega soarta sufletelor de un traseu al soarelui, de speranța renașterii” (Eliade).
2. Poziția ghemuită a unor schelete trimite la ipoteza potrivit căreia se imita *regressum ad uterum*, imaginea fătului în pântecul mamei și, bineînțeles, ideea că acesta va renaște. Aceeași semnificație o au și craniile pictate în roșu – culoarea sângelui, caz în care, așa cum spune Leroy-Gourhan, ar fi vorba despre acte de magie imitativă. Legat de acest aspect, se afirmă că grota Trois-Frères (Franța) este una dintre cele mai interesante: un personaj cu cap de cerb, ochi de bufniță, urechi de lup, barbă de țap, coadă de cal și labe de urs, desenat pe boltă, pe jumătate colorat în negru, domină de la 4 m înălțime, mulțimea de animale. Din descrierea detaliată și interpretările abatelui Breuil², putem rezuma faptul că analogia cu cerbul trimite la hrană, necesitate imperioasă supraviețuirii (cerbul, practic vânatul, fiind hrana principală a omului primitiv se leagă de practicile magice ce aveau în vedere creșterea șanselor de a obține

² "Văzut din față, acest cap are ochii rotunzi cu pupile mari între care coboară linia nasului ce se termină într-o mică arcuire. Urechile drepte sunt ca ale unui cerb; pe linia frunții pictată în negru se ridică două ramuri puternice Nu există o gură ci o barbă lungă ce cade pe piept. Antebrațele ridicate, la orizontal, se termină prin două palme cu degete scurte și întinse; foarte decolorate, aproape șterse. O bandă mare, neagră umbrește tot corpul și se subțiază la inserția lombară, prelungindu-se apoi pe membrele inferioare îndoite. Un punct marchează rotula stângă. Picioarele, inclusiv degetele lor, sunt destul de îngrijite și exprimă un soi de mișcare analogă dansului "Cakewalk... ." (traducere din limba franceză)

o pradă îndestulătoare pentru membrii clanului), ochii de bufniță sunt simbolul morții, lupul este semnul pericolului iminent, iar ursul cel al forței.

Și simbolismul lupului implică permanent un aspect ambivalent. Pentru că vede bine în întuneric, lupul este simbolul luminii, al soarelui. Lupul este strămoșul mitic al lui Ginghis Han, este una din reprezentările lui Zeus și un atribut al lui Apollo.

“Îmbrăcând pielea lupului, postulantul își asimila comportamentul animalului; cu alte cuvinte, el devenea un războinic ca o fiară sălbatică, irezistibil și invulnerabil. *Lup* era porecla membrilor confreriilor militare indo-europene. [...] Să menționăm doar asemănarea, din anumite puncte de vedere, a comportamentului cetelor de războinici indo-europeni cu cel al confreriilor secrete din societățile primitive. În ambele cazuri, membrii grupului terorizează femeile și neinițiații și practică într-o oarecare măsură un drept la jaf, obicei pe care-l recunoaștem încă, sub o formă diluată, în tradițiile populare ale Europei și Caucazului. Jaful, în special furtul vitelor, asimilează membrii cetei de războinici carnivorelor” (Eliade, 1995, p.112). *Furia bersekr* (războinici în blănuri de urs *sekr*, vechi războinici germani, identificați magic cu ursul, despre care se credea că se pot metamorfoza fie în urși, fie în lupi), stârmită în neofit, era atât de natură marțială dar și crescută în urma unor experiențe magico-religioase, capabile să modifice profund modul de a fi al celui implicat în ritualul de inițiere.

Mircea Eliade a demonstrat și faptul că lupul a fost animalul totemic al dacilor și numele său frigian *daos* explică eponimul *dac*, iar I.A. Candrea menționează existența a 35 de zile în calendarul tradițional închinat celebrării lupului. Calendarul lupului începe la 16 ianuarie, cu Sf. Petru de iarnă, continuă în 17 ianuarie, zi ținută pentru *Tănase de ciură*, devenită prin contaminare *rău de lupi* (Coman, 1996, p. 184), iar la sfârșit de ianuarie (25) și început de februarie (3, ale lunii), urmează grupul de zile închinat *Filipilor de iarnă*. *Stretenia* și *Martinii* sunt sărbători care se țin și de frica lupilor dar și de aceea a urșilor. „Frăția cu lupul – spune I. Ghinoiu (1988, p. 84) începe încă din segmentul pre-existențial, când copiii care plâng în pântecul mamei înainte de a se naște se transformă în *pricolici* (fiară sălbatică, mai ales lup) și continuă după moarte, în post-existență, în lumea miticului, așa cum reiese din cântecul zorilor cântat la casa mortului”. Rolul său în magia populară este covârșitor și multe din segmentele sale anatomice au funcții apotropaice: părul afumat este *recomandat* bolnavilor cu retenție urinară; dinții sunt talismane puternice; ficatul pare să-i ajute pe bolnavii de plămâni; gâtul pe cei bolnavi de frică. Dansul lupului, practicat de frățiile de bărbați tineri în timpul sărbătorilor de iarnă în fața caselor femeilor care nu pot avea copii, are menirea de a le face fertile. Atunci când cel care poartă masca lupului se apropie de femeia cu pricina, aceasta smulge câteva fire de păr și le păstrează cu grijă pentru farmece³.

Credințele despre aparițiile și faptele *pricolicilor* ori *vârcolacilor* (engl. lycanthrope, fr. *loup-garou*), există în mai toate mitologiile și legendele Europei de est: ființe umane, adesea blestimate sau ursite să se transforme parțial sau complet în lup, sau într-o creatură antropomorfă foarte apropiată de lup. Această transformare poate fi datorată unor numeroase cauze: mușcătura de lup sau unui alt vârcolac, un blestem sau un ritual voluntar. Fenomenul se declanșează îndeosebi noaptea și, mai ales, în fiecare noapte cu lună nouă, când omul transformat în vârcolac rătăcește urlând până în zori și poate fi explicat, spune Mircea Eliade, “printr-un proces de folclorizare, adică prin proiectarea în lumea imaginară a unor rituri concrete, fie șamanice, fie de inițiere războinică” (Eliade, 1994). Poveștile despre vârcolaci au fost menționate încă din antichitatea grecească și s-au extins mai întâi în Europa, iar apoi în lumea întreagă, generând o temă de ficțiune foarte apreciată în prezent. Vârcolacii sunt oamenii pe jumătate lupi, de o ferocitate ieșită din comun, careucid fără milă în timpul nopții și care, odată reveniți în regimul diurn și recăpătându-și forma umană, nu-și mai amintesc nimic din cruzimile înfăptuite la lumina lunii. În prezent, licantropia este recunoscută științific

³ Vezi C. Brăiloiu, Ov. Bârlea, T. Pamfile, V. Kernbach etc.

doar ca simptom al unei boli mintale, ruptă de orice demers șamanic sau furie războinică menită să asigure glorie eternă omului înzestrat cu atributele puternicei fiare prădătoare.

Urmele curajului apus

Binevoitoare și malefice, ursul și lupul sunt purtătoarele unor atribute mitologice, legate intim de izvoarele începuturilor civilizației omului cel puțin pe pământul vechii Europe, confirmând încă o dată faptul că fenomenul religios este o constantă a spiritului uman încă de la începuturile sale, îmbrăcând diferite forme de expresie. Oricare din formele de exprimare ale credinței strămoșilor noștri arată calea cea mai subtilă de a pereniza prin comuniunea cu spiritele naturii, împrumutând, imitând, metamorfozându-se, reintrând în circuitul sacru al elementelor ei. „Este imposibil accesul la un mod superior de existență și participare la o nouă irumpere a sacralului în lume sau în istorie altfel decât depășind existența profană, neiluminată printr-o moarte rituală și renăscând la o viață nouă, regenerată” (Eliade, 1995, p.155). Toate elementele magico-religioase citate nu par a proveni dintr-o revelație primordială, dar nici nu o contrazic, ci cel mult afirmă starea unei umanități în căutarea Divinului. „Integrat în ansamblul datinilor de Anul Nou, contaminat cu măști, gesturi și semnificații provenite din celelalte *înscenări dramatice*, jocul ursului prezintă – ca toate jocurile cu măști – un aspect polimorf, elemente arhaice împletindu-se cu cele mai noi, sensurile rituale cu resemnificările moderne” (Coman, 1996, p. 146).

Între om și urs, potrivit credințelor populare, sunt asemănări și deosebiri doar de ordin cultural: am văzut că acesta din urmă nu domesticise încă focul, însă că suportă numeroase corecții fizice (ca un copil neascultător) pentru că nu respectă codul alimentar, corecții care-i modelează aspectul corpului (pentru că refuză să guste miere, Sf. Petru îl trage de urechi până i le rupe; prinzând gust pentru alimentul miraculos și refuzând să plece, Sfântul este nevoit să-l tragă de coadă până când și aceasta se rupe; tot lăcomia îl lasă fără coadă în basmul în care este păcălit de șireata vulpe, iar în minunata *Poveste a lui Harap Alb* ursul este posesorul unor grădini magice în care cresc *salături și nutrimenturi de peste mări și țări*, temă generoasă pentru o analiză antropologică a hranei.

Lupul și ursul totemici sunt frați, tovarăși de fapte vitejești, strămoși mitici și părinți adoptivi. Datorită acestor câmpuri relaționare, deosebit de profunde, niciunul dintre ei nu poate fi atașat figurilor demonice subordonate “celui șchiop”, diavolului. Tristă ar fi doar soarta fetelor despre care se zice: “Fetele numai după lupi și urși nu se duc” (Voronca, 2008, p. 274).

Alter ego mitic al omului, *fratele animal*, pentru a folosi expresia lui Karl Konig, se alătură ori se opune omului ca cel mai fidel prieten ori cel mai aprig dușman al său.

Bibliografie selectivă:

Apolzan, Lucia, 1987, *Carpații, tezaur de istorie : Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi*, Editura Științifică și Enciclopedică, București,

Bobbe, Sophie, 2002, *L'ours et le loup. essai d'anthropologie symbolique*, Editura Maison des Sciences de l'Homme, Paris

Coman, M., 1996, *Bestiarul mitologic românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București

Creangă, I. 1980, *Povești, amintiri, povestiri*, Editura Eminescu, București

Eliade, M., 1995, *Nașteri mistice*, Editura Humanitas, București

Eliade, M., 1994, *Istoria ideilor și a credințelor religioase*, 3 volume, Editura Universitas, Chișinău

Ghinoiu, I., 1988, *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București

- Jung, C.J.**, 1994, *În lumea arhetipurilor*, Editura "Jurnalul Literar", București
- Kernbach, V.**, 1989, *Dicționar de mitologie generală*, Editura științifică și enciclopedică, București
- Konig, K.**, 2001, *Fratele animal*, Editura Triade, București
- Leroi-Gourhan, A.**, 1998, *Le geste et la parole. 2 La mémoire et les rythmes*, Editeur Albin Michel, Sciences d'aujourd'hui, Paris
- Marian, S. Fl.**, 2000, *Mitologie românească*, Editura Paideia, București
- Mâșu, Șt.**, 2012, *Marele arhitect al universului. Tratat de cosmologie și antropologie*, Editura Rao, București
- Niculiță-Voronca, Elena**, 2008, *Datinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, Editura Saeculum Vizual, București
- Vasilescu, E.**, 1982, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București